

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 2 • Güz 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 1 Sayı: 2 Güz 2005

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yard. Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Doç. Dr. Adil DAĞISTAN
Yard. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yard.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.
Prof. Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç. Dr. Oğuz AYTEPE
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
Doç. Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.
Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Dünyanın Gözünde Atatürk

Mustafa YILMAZ

Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

ÖZET

Atatürk hakkında Türkiye ve dünyada çok sayıda eser yazılmıştır. Misak-ı Milliye dayanarak Anadolu'da gerçekleştirilen Milli Mücadele ile Atatürk'ün adı tüm dünyaca duyulmuştur. Yaptığı inkılaplarla da tarihe kahraman olarak geçmiştir. Öyle ki emperyalizme karşı verdiği mücadele mazlum milletlere örnek olmuştur. Batıların da saygısını kazanan Atatürk, başarılı iç ve dış politikası ile Türkiye'yi saygın bir konuma getirmiştir. Atatürk kendi çağının liderlerinin en büyüklerinden biri olarak görülen bir devlet adamıdır..

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Lider, Bağımsızlık, Milli Mücadele, Türkiye Cumhuriyeti

SUMMARY

Atatürk in the Eyes of the World

There are many works written about Atatürk in Türkiye and in the world. Atatürk's name was heard all over the world by the realization of Turkish National Struggle in Anatolia that based on the National Pact. He was recorded as an hero in history because of his revolutions. So much so that, his struggle against imperialism was set on example to oppressed nations. Atatürk who won respect of Western, raised the prestigious position of Türkiye with his successful internal and foreign policy. Atatürk was a statesman who was a greatest leader among his contemporaries.

Key Words: Atatürk, Leader, Independence, Turkish National Struggle, Turkish Republic.

Bilindiği gibi Atatürk ile ilgili birçok dilde yayınlar yapılmıştır. Atatürk önderliğinde verilen Ulusal Kurtuluş Savaşı ve sonrasında kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti Türkiye dışında, özellikle de bağımsızlık savaşı veren ve batılı anlamda bir toplum oluşturma uğraşısı içinde olan ulusların ilgisini hep çekmiştir ve çekmeye de devam etmektedir.

Atatürk ile ilgili makale ve kitaplar yanında ansiklopedilerde bilgi bulmak ve onun asker ve devlet adamlığı üzerine Doğu ve Batı ülkelerinin kütüphanelerinde ve arşivlerinde malzeme bulmak mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele bilindiği gibi 1919 tarihinde yayınlanan Amasya Genelgesi ile iç ve dış kamuoyuna hareketin temel özelliklerini duyurmuştu. Daha sonra Erzurum ve Sivas Kongreleri ile hareketin esasları formüle edilmiş ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanınca onaylanarak *Misak-ı Milli* adı ile Milli Mücadelenin temelini oluşturmuştu.

Bu aşamada dünyada özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası statükoyu belirleyen ülke konumundaki İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele'nin nasıl algılandığı önemlidir.

Bu bağlamda Anadolu'daki İtalyan irtibat subayı Albay Vitelli'nin 1920 yılı nisanında hükümetine gönderdiği gizli bir raporda Anadolu'daki harekete ilişkin tespitleri şunlardır:

"Türkiye'de önem verilecek tek oluşum, Mustafa Kemal'in hareketidir; çünkü Anadolu'da yabancı entrika ve etkisinden uzak olan bu hareket ulusça desteklenmektedir. Kemalistler, kendilerini Türk ulusal ülküsünü gerçekleştirmeye adanmışlardır... uyanan ulusal bilincin bozulabileceğini sanmak büyük yanlıdır. Hiç olmazsa Mustafa Kemal'le yarı yolda buluşup görüşmek önerilir. Ona önem vermemek çok ciddi sonuçlara yol açabilir..." denilmekteydi¹.

Benzeri bir biçimde başlangıçta Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki hareketin önemini ve gücünü kavrayamayan Fransa, 1920 yılı itibarıyla hareketi ve onun liderinin ciddiyetini anlayarak Mustafa Kemal Paşa'nın bir önder olarak yeteneklerine dikkat çekiyor² ve Mustafa Kemal Paşa'nın amacının yabancı egemenliğine karşı Müslümanları ayaklandırmak olduğuna işaret ediyordu³.

Nitekim kısa süre sonra Fransa'nın Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli'yi gerçekleştirme konusundaki kararlılığını ve bağımsızlığın ne pahasına olursa olsun elde edilmesi yolundaki çabaları gördüğünü anlıyoruz⁴.

1. Salahi Ramadan Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün Evrenselliği" *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu* 3-6 Ekim 1998 C.I Ankara, 1998. s.37. Milli Mücadele döneminde Türk İtalyan ilişkileri için bkz. Mevlüt Çelebi, *Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara, 1999; ayrıca bkz. Nuri Köstüklü, "Türk Arşiv Belgeleri Işığında Atatürk Dönemi Türk İtalyan ilişkilerine Dair Bazı Düşünceler", *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, C.2. Ankara, 1999.
2. Sonyel, a.g.e. s.39. Yine bu konuda geniş bilgi için bkz. Ünsal Yavuz, "Fransa Resmi Belgelerinde Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının (1919-1922)", *XI Türk Tarih Kongresi* 5-9 Eylül 1990. C.VI.
3. Sonyel, a.g.e. s.35. Bu bağlamda, yani Anadolu'daki hareketin diğer Müslüman uluslar nezdinde yaptığı etki için bkz. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransa İlişkileri, 1919-1922*, Ankara, 1999.
4. Chantal Lemercier Quelqvejay, "Atatürk Dönemi Türk Fransa Münasebetleri 1921-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, C.II. s.93.

İngiltere müttefiki olan Fransa ve İtalya'nın Anadolu'daki hareket ile ilgili tanımlamalarından ve kendi bilgisi dışında Ankara ile temaslarından duyduğu rahatsızlığı her platformda dile getiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ortak hareket etmek konusunda özellikle Fransa'yı sık sık uyararak İngiliz basını; İslam dünyası nezdinde Batı medeniyetinin birlikteliğini göstermesinin önemine vurgu yaparak, birlikte hareket edilmediğinin, Avrupa'nın kendi içinde bir bütünlük oluşturmamasının Doğulularca fark edilmesinin İngiliz ve Fransız idaresi altında yaşayan Müslüman halk nezdinde huzursuzluklar doğurabileceği konusunun altını çiziyordu⁵.

İngiltere'nin Mustafa Kemal Paşa ve onun hareketini anlama konusunda geç kaldığı ve yanlış değerlendirdiği söylenebilir. Başlangıçta Mustafa Kemal Paşa'yı ittifakçılığın devamı ve *asi bir general* olarak tanımlayıp, Anadolu'daki hareketi maceracılık olarak gören İngiltere, Mustafa Kemal Paşa'yı İrlanda'lı ulusçuların, Alman Spartakistlerin, Rus Bolşeviklerin, Genç Türklerin, Gandi ve Tilak'ın varisi olarak görüyor; Komplö ve İhtilal akımlarından çekiniyorlardı⁶.

Ama daha sonra bu belirsizlik ortadan kalkıyor ve İngiliz raporlarında Mustafa Kemal Paşa; *Yüce Türk* olarak anılıyor ve onunla temas kuranlar Mustafa Kemal Paşa'nın çarpıcı kişiliğinin altında kalırlar denilerek; Mustafa Kemal Paşa'yı Türklerin uluslar arası platformlarda yeri olması gerektiğine dair kesin ve pratik görüşleri olan, oldukça güçlü karaktere sahip bir kişilik olarak veriyorlardı. Yine raporda; Mustafa Kemal Paşa kişisel saygınlık ve yükseliş aramıyor; ciddi bir güven duygusuna sahip, dolayısıyla tüm öteki ülkelerin çıkarlarına onunla kendi ülkesinin çıkarlarına öncelik tanır deniliyordu. Bu tür tanımların örnekleri çoğaltılabilir; Mustafa Kemal Paşa'nın bir Türk Lenin'i olduğu ve Lenin'den daha çok pratik yeteneğe sahip, İmparatorluk yerine millî bir devlet kurmayı hedeflediği ve çok zeki olduğu, yiğit ve iyi bir asker ve lider, yetenekli bir devlet adamı olduğu şeklinde değerlendirmelere doğru giden bir algılama vardı⁷.

Şüphesiz bu tür değerlendirmeler Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki hareketi anlamaya ve onun liderinin özelliklerini kavramaya başlaştığı yanında onun ve hareketinin diğer mazlum uluslar özellikle de Müslüman uluslar için örnek bir lider olmasının doğuracağı tehlikenin altı çiziliyordu.

Bu önemli bir saptama idi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa liderliğinde emperyalizme karşı verilen Millî Mücadele ile Batı'ya ve onun güçlerine karşı konulamaz diyenlerin politikaları iflas ediyor ve iktidarlarını kaydediyorlardı. Diğer yandan kazanılan bu zaferin yankıları Türkiye'nin sınırlarını aşıyor ve dünyanın her yanında aynı mücadeleyi verecek olanlara örnek teşkil ediyordu. Bu zaten İslam'ın Hıristiyanlığa, Doğu'nun Batı'ya, Asya'nın Avrupa'ya ve ulusçu Türkiye'nin Emperyalist Britanya'ya karşı zaferi olarak algılanıyordu. Bu bir bağımsızlık savaşı idi ve her ne pahasına olursa olsun bağımsızlık esas ülkü idi⁸.

5. *Times*, 7 Ocak 1922, s.11.

6. Sonyel, a.g.e. s.40.

7. Artık Mustafa Kemal Paşa'nın hareketinin bir bağımsızlık hareketi ve Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmenin hedef olduğu vurgulanıyordu. bkz. Sonyel, a.g.e. s.41-49.

8. Anadolu'daki zaferin Araplar, Hindistan, Afganistan, Hırvatlar ve Bulgarlar arasında yarattığı sevinç için bkz. Sonyel, a.g.e. s.45-48.

Amerika Birleşik Devleti Anadolu'daki harekete diğer batılı ülkelerden farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Şüphesiz bu Amerika Birleşik Devletlerinin Birinci Dünya Savaşı Sonrası yürüttüğü izolasyon politikasının bir yansımasıdır. Ama 1921 yılına gelindiğinde "Türkiye'nin Siyasal ve Ekonomik bağımsızlığının tanınması ve kapitülasyonların da kaldırılması şartı ile" ilişkilerin yeniden kurulması yönündeki teklifi resmi olarak karşılık bulmasa da A.B.D. Milli Mücadele'nin önder kadrosu ile temaslar kurmuştur. Nitekim A.B.D. Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Duiles, Anadolu'daki Hareketi ve onun liderini "Amerika'nın desteğine lâyık ulusal, halis diriliş" olarak nitelemiştir. Benzeri görüş A.B.D. siyasi çevrelerinde egemen olmuştu. A.B.D. itilaf devletlerini özellikle İngiltere'nin Anadolu'daki harekate ilişkin politikalarını onaylamamıştır⁹.

A.B.D'nin Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya ilişkin tavrında, uzun vadeli ekonomik çıkarlarını gözeten ve geri kalmış ülkelerini olabildiğince barışçı yollarla kendisine bağımlı ekonomik birimler haline getiren *Açık kapı* politikasını uyguladığını görüyoruz. Şüphesiz burada diğer batılı ülkeler de görmeye alışık olduğumuz Türkiye'de çıkarlarının tehlikeye düşmesi, Türkiye ve Türkler ile ilgili değerlendirmelerinin temel taşı konumundadır. Bu tespiti doğrulayan ise itilaf devletlerinin hiç birinin başından sonuna kadar Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini desteklemedikleri olayların gelişimi ve çıkar ilişkisine göre İngiltere, Fransa, İtalya ve A.B.D'nin politikalarında değişimin yaşanmasıdır.

Şüphesiz bunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa çok yönlü bir dış politika ile farklı devletlerin kamuoylarını ve sömürgelerini etkileyebilmiştir¹⁰.

Diğer farklı bir tavır Almanya'dan gelmiştir. Almanya, 12 Şubat 1921 tarihli *Ham Burger Nachrichten* de yer alan haberde; "Millî duygular ile donatılmış bir halkın vereceği savaş karşısında her ordu çaresiz kalır" diyerek, Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini desteklemiş ve Türklerin kesinlikle başarı sağlayacağını not etmiştir¹¹.

Aynı türden haberlere 3 Mayıs 1921 tarihli, *Kölnische Volkszeitung* ta rastlamak mümkündür. Mustafa Kemal Paşa'nın ne denli yetenekli bir asker olduğunu cephelerde özellikle Çanakkale cephesinde gösterdiğini ve "Mustafa Kemal Paşa'nın aniden bir meteor gibi gökten düşen tanınmamış bir kişi" olmadığını duyuruyordu¹².

Yine Mütareke sonrası yaşanan olumsuzluklara ve ülkenin itilaf devletleri tarafından paylaşılması ile ilgili olarak, *Münchener Neuste Nachrichten*, "büyük güçlükler altında insan üstü başarılar elde eden, halkına kendisine ve geleceğine inanmayı tekrar öğreten, Türk halkına en zor anında Tanrı tarafından gönderilen bu insanın adı Mustafa Kemal Paşa'dır" denilerek aynı türden olumlu vurgular yineleniyordu¹³.

Alman basınının genelde, kendileri açısından Birinci Dünya Savaşına son veren Versay Antlaşmasının ağır şartlar içeren hükümlerinin benzeri bir antlaşma olarak

9. Fahir Armaoğlu, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, s.73-74.

10. Osman Ulugay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974. s.16.

11. S.Eriş Ülger, *Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti 1910-1944*, Ankara, 1995. s.123-124.

12. Ülger, a.g.e., s.127-128

13. Ülger, a.g.e., s.129. Benzeri değerlendirmelerden diğer örnekler için bkz. A.g.e. s.130 vd.

gördükleri Sevr Antlaşmasının Mustafa Kemal Paşa önderliğinde verilen Milli Mücadele ile değiştirilmesinden dolayı memnuniyetlerini her fırsatta yansıttıkları görülmektedir¹⁴.

Batı dışı toplumlarda Mustafa Kemal Paşa ve onun mücadelesi ise çok farklı yaklaşım ve çağrıştırmaları beraberinde getirmiştir.

Hintli Müslümanların gözünde 1920'li yıllarda Mustafa Kemal Paşa, Batı'ya karşı savaştan bir Kahraman olarak görülmüştür. Bu durum o dönemde yazılan şiirlere yansımıştır¹⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Egemenlik ilkesine bağlı milli bir devlet kurmak için Birinci Dünya Savaşının galip ülkelerine karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşı ve kazandığı zafer şüphesiz batılı büyük güçlerin sömürgelerindeki prestijlerini sarsmıştır. Bundan başka ulusal kurtuluş hareketleri için doğulu ve Müslüman bir ülkenin ve onun liderlerinin bu başkaldırısı ve zaferi örnek alınmıştır denilebilir¹⁶.

Doğulu ülke liderlerinin ve aydınlarının ortak değerlendirmesi; Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın mücadelesinin onlar için model alınması gerektiğidir. Hareketin liderlerinin vasıflarına yapılan vurgu Mustafa Kemal Paşa'nın tartışılmaz üstün niteliğidir. Onlarda aynı yolda yürümelidir¹⁷.

Batılı olmayan ülkelere ilişkin ise Bulgaristan, Tunus ve Kuzey Afrika ve Libya örnek verilebilir. Bu ülkelerde hem bağımsızlık hem de devlet kurulumu ve bir dönüşüm projesi olarak Atatürk'ün Türkiye'sinin örnek alınışını görmekteyiz¹⁸.

Yine aynı bağlamda bu tür etkileşime başka bir örnek ülke Libya'dır. Libya'da özellikle aydınlar arasında sömürgeci güçlerin yenilebileceğine, onlara karşı konulamaz düşüncesinin yanlışlığına örnek olması açısından Türkiye'deki gelişmelerin önemine vurgu yapılıyordu. Aydınlar arasında Anadolu hareketi ve onun lideri Mustafa Kemal Paşa lehine takınılan tavır basına yansiyordu¹⁹.

Bu tür etkinin yine canlı yaşandığı bir başka ülke ise Bangladeş'ti Bangladeş'te Mustafa Kemal Paşa; sosyal, siyasi ve kültürel açıdan bir örnekti, o bir kahramandı, o bir devlet kurucusu ve o bir devrimci idi²⁰.

14. Ülger, a.g.e.,s.181. Özellikle Türkiye'nin Sevr'den Lozan'a atmış olduğu dev adım olarak nitelenen Kurtuluş Mücadelesi ve Türkiye'nin eriştiği sonuç Almanlarda hayranlık uyandırıyor bzk. A.g.e.s.186.
15. M.Naem, Qureşhi, "Images of Atatürk and Turkey in Urdu Literature" *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, s.264-65.
16. Zekeriya Türkmen, "Atatürkçü Düşünce Sisteminin Kafkasya, Türkistan ve Güneydoğu Asyadaki ulusların bağımsızlık mücadelesine yansımaları ve Günümüzdeki Etkileri" *Atatürk Araştırma Merkezi 4.Uluslararası Kongresi*, s.308.
17. Bu tür değerlendirmelerden örnekler için bzk. Türmen, a.g.m., s.310-314; ayrıca bzk. Hayati Oğuz, "Atatürk, Balkanlar ve Kuzey Afrika", *Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, s.322-323.
18. Oğuz, a.g.m., s.326-332 Ayrıca Bulgaristan'da Atatürk döneminin yansımaları için bzk. "Atatürk ve Stamboliyski Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine", *Ulusal Stratejik Araştırmalar Merkezi, Sofya*, 2001.
19. Qasim kh. Jumaily, "Libyan Intelligentsia and the Kemalist Movement", *Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, s.336-337.
20. Bzk. Mohammad Nurul Huda, "Atatürk's Influence In the Independence Struggles of Subcontinent and Its Later Effects in Bangladesh" *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, s.382-385.

Buraya kadar olan kısım genel olarak batılı ve doğulu toplumların Mustafa Kemal Paşa ve onun önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'nin nasıl algılandığı üzerine idi. Şimdi yürütülen hareketin başarısı yani zafer ve sonrasında yaşananların nasıl yansıdığına bakabiliriz.

Başta İngiltere'nin Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye ile ilgili değerlendirmelerinde başlangıç ile kıyaslanamayacak bir değişim yaşanmıştır. Türkiye'nin, Mustafa Kemal Paşa ile yürüttüğü bağımsızlık Savaşı'nın zafer ve imzalanan Lozan Antlaşması ile tanımlanması; Türk tarihinde yeni bir sayfa açarak daha önce dünyada asla elde etmediği bir kanun elde etti diyen *Times*, bu yeni kanununun Türkiye'nin diğer Müslüman ülkeler arasındaki saygınlığını da artırdığı ve pekiştirdiğine inancını duyuruyordu²¹.

Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından Franklin D.Roosevelt, Atatürk'ün Amerika'da sempati ile izlendiğini ve yapılan reformların harikulade önemli olduğunu söylüyordu²².

Şüphesiz burada Mustafa Kemal Paşa'nın rolü yine ön plandaydı. Onunla görüşen ve onu ziyaret eden herkese, yeni Türkiye'nin imajını tanıtmada konusunda çok başarılı idi. Yine Atatürk kendini ziyaret edenlere uygun tarihsel ve kültürel referansları öne çıkaran bir söylemde hitap etmeyi çok iyi başaranlardandı²³.

Bu bağlamda Türkiye'yi ziyaret eden Afganistan kralı Amanullah Han'ın Türkiye'de gördüklerinden ve Atatürk'ten etkilenmesinden söz edilebilir. Nitekim bu etki Amanullah Han sonrası onun yerine geçen, Mehmet Nadir Şah ve Zahir Şah'ta devam etmiştir²⁴.

Yine Prof.Dr.Emile Ludwig'in Türkiye ziyareti sonrası *Le Milliette* çıkan yazısında; "Aynı zamanda düşünen ve faaliyete girişen insanlar" diye tanımladığı Ankara ve onun mimarı Atatürk'ün büyük bir fikir adamı olduğunu ve Atatürk'ü Mussolini ile kıyaslamının yanlış olduğunu söylüyordu²⁵.

Aynı türden değerlendirmelere Alman Başbakan yardımcısı Won Papan'de katılmış ve tarihte kendini korumak zorunda kalan halklar içinde hiç birisinin Türk halkının gösterdiği özellikleri ve özveriyi gösteremediğine işaret etmiştir. Papan, bu yeniden varoluşta Mustafa Kemal Paşa'nın enerjisine duyduğu hayranlığı dile getirmiştir. Papan'ın, zafer sonrası ikinci aşama diye tanımladığı süreci ise; "yillardan beri halkın karakterine ters etki yapan Türk olmayan her şeyden ayrılmak" olarak tanımlamıştır²⁶.

Yine Almanya benzer bir şekilde 16 Ocak 1937 tarihli *Baster Zeitung* gazetesinde çıkan haberde *İsyancılıktan Gaziliğe* başlığı altında bir zamanlar Türkiye'sindeki

21. *Times*, 5 Eylül 1923, s.9.

22. Şimşir, a.g.e., s.15.

23. Jeun-Louis Bague Grammont, "Türkiye Cumhuriyeti İlk Döneminde İmaj ve İmaj Tanıtması: La Turgue Kemaliste Dergisi Hakkında", *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, s.197.

24. Bilal N.Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, C.I. Ankara, 1993. s.10.

25. Ülger, a.g.e., s.198.

26. Ülger, a.g.e., s.205-209.

işgaller ve kurtuluş mücadelesinden bahisle yeni Türkiye'nin modernleşme çabalarına değinilerek "Türkiye, galip gelen devletlerin, dünya savaşından yenik çıkan ülkeler üzerindeki etkisini ortadan kaldıran ilk ülke oluyor" diyerek önceki sayfalarda bahsettiğimiz gibi Türk başarısına ayrıca bir vurgu yapıyordu. Öte yandan Türk modernleşmesinin farklı alanlarda başarı ile yürütülmesi yanında özellikle yeniden inşa edilen Ankara'dan övgü ile bahsediliyordu²⁷.

Doğulu ve batılı herkesin ittifak ettiği konulardan birisi de şüphesiz askeri alanda elde edilen başarının devamı olan hatta ondan çok daha zor olan diğer alanlarda yeniden yapılanma köklü ve radikal değişim idi. Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirdiği inkılaplar ile ilgili olarak İngiltere'nin bakışına birkaç noktadan örnek verebiliriz. Ünlü İngiliz tarihçisi Toynbee "Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türkiye Doğu ve Batı medeniyeti ayırımında Batı medeniyetini seçmişti. Türkler Doğu ve Batı medeniyetlerinin kendilerine has bir karışımını üreteceklerdi" diyordu²⁸.

İnkılaplardan biri olan Halifeliğin kaldırılması ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın kararlılığının altı çizilmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa halkının nabzını tutmada büyük bir ustalığa sahipti. Değişim geçmişte uygulanan yöntemlerden çok daha farklı yöntemlerle uygulanıyordu diyen *Manchester Guardian*, yenilik için uygun zaman, bir önceki değişimin benimsenmesi, değişimin anlatılıp temas ve ikna ile halledilmesini örnek veriyordu²⁹.

"Türk batılaşmasının ihtiyatlı bir batılaşma ve kendi öz karakterini muhafaza eden bir yönü vardı" diyen *Times* gazetesi, burada ölçünün modernleşmek olduğunu, maddi gelişimin esas alındığını ve akıl ve bilim dışında kalan başka bir inanca yer vermemek üzerine kurgulandığını yazıyordu³⁰.

Nitekim *Times* a göre bu anlayışla yaşanan devrim Rusya hariç başka bir ülkede bu kadar güçlü ve bağlı olmamıştı³¹. Özellikle laiklik ile ilgili inkılaplarda sadece batılı yazarların değil örneğin Hintli yazarların da görüşü, Laiklik ile uygulamaların zannedildiği gibi dine karşı bir tavır olmayıp tam tersine dini korumaya yönelik olduğu ve bütün bu değişimin modernleşmenin bir parçası olarak değerlendirildiği ve kendilerinin de örnek alabileceği değişimlerin olduğu yönündedir³².

Batı dünyasının Atatürk'ün Türkiye'sinde yaşanan değişimden etkilendikleri alanlardan biri de Türk kadınının elde ettiği haklar ve Türk kadınının toplumsal hayatta edindiği yeni konumudur. Bu bağlamda 22 Nisan 1935 tarihinde İstanbul Belediyesinde toplanan seçme, seçilme ve eşit vatandaşlık için uluslar arası kadınlar birliğinin kongresinde konuşan Naney Witchen Astor (Viscountess Astor); "bundan 15 yıl önce tamamıyla köle konumunda olan Türk kadınlarının içinden çıkan milletvekillerini burada görmekten gurur duyuyorum" diyerek Türk kadınının batılı hemcinslerinden ileri bir konumda olduğunu söylemiştir³³.

27. Ülger, a.g.e s.221-223. yine benzeri örnekler için bkz. s.237 vd.

28. A.J. Toynbee, "Angora and the British Empire in the East", *Contemporary Review*, C.123, Haziran 1923. s.689-691.

29. *Manchester Guardian*, 7 Aralık 1925. s.16.

30. *Times*, 7 Nisan 1927 s.17; 28 Nisan 1928, s.12.

31. *Times*, 9 Mayıs 1930 s.17.

32. Qureshi, a.g.m., s.272-280.

33. *Manchester Guardian*, 23 Nisan 1935, s.13.

Türkiye’de yaşanan bu her alanda değişim projesinin diğer doğulu uluslara örnek olabileceğine işaret edilmekle birlikte, Arapça konuşan ülkelerde bu değişimin gerçekleşmesinin imkansızlığının da altı çizilmiştir³⁴.

Türk İnkılabının sıkça karşılaştırıldığı Rus İnkılabına nazaran daha kısa süreçte yapıldığı ve Türk İnkılabının Türk toplumunda yer bulduğunun altı çiziliyordu³⁵.

Sonuçta diğer devrimler ile kıyaslandığında Türk devrimi ve onun liderine özel bir önem atfedilmiştir. Türkiye doğu batı sentezi olarak görülmüştür.

Yeni Türkiye’nin yürüttüğü dış politika’nın yansımaları ile ilgili olarak İngiltere’nin değerlendirmeleri ilginçtir. Türkiye ile sorunlarını halleden İngiltere; 1930’lu yıllardan itibaren Türkiye’nin o günlerde dış politikasını, eski dostlarına kıyasla eski düşmanlarının dış politikasına yakın buluyor ve Türkiye’yi anti revizyonist, milletler cemiyeti yanlısı, milletlerin muhalif kamplara ve bloklara bölünmesinden rahatsız, uluslar arası işbirliğini savunan ve çatışma ve sürtüşmelerin azaltılmasını isteyen bir ülke olarak tanımlıyordu³⁶.

İnsanlığa katkı ve barışın korunması yolunda bütün Avrupa’nın yeni bir savaş hazırlığı içinde bulunduğu bir dönemde, Türkiye’nin barışın korunmasını sözle değil eylemleriyle kanıtlayan bir ülke olarak örnek verildiğini görüyoruz.

Nitekim İngiliz basını, Türkiye’nin Lozan’da halledemediği konuları Avrupalı devletlerle görüşmeler yolu ile halletmesinin onun Avrupa’da ve dünyada prestijini artırdığını söylüyor ve örnek olarak, boğazlar ile ilgili statükonun değiştirilmesi ve yine görüşmeler yoluyla halledilen Hatay sorunu veriliyordu.

Bu tavır şüphesiz Türkiye’yi Avrupa’nın en barışçı ülkesi olarak tanımlamaya götürüyordu³⁷. Türkiye bölgesinde barışı sağlama yönünde kurduğu ittifaklarla (Balkan Paketi ve Sadabat Paketi vb.) Asya ile Avrupa arasında bir köprü olmaktan öte gerçek barışın temin edilmesine katkı yapan önemli bir ülke konumundadır deniliyordu. Böylece Türkiye, Ortadoğu’da, Asya’nın Batısında ve Balkan yarımadasında güvenliğinin ve barışın sürekliliğinin temel taşı olan bir ülke olarak anılıyordu³⁸. Şüphesiz bütün bu tarz yorumlar Atatürk’ün yürüttüğü akılcı, kararlı ve barışçı dış politikanın bir sonucuydu.

Dünyanın gözünde Atatürk’ün ifadesi olan onun fikir ve düşüncelerinin kendi kamuoylarına yansımada bir kanal olan kitaplardan örnekler vererek konuyu açıklamaya devam edelim.

Ünlü devlet adamı ve yazar, Edouard Herriot Atatürk ile ilgili olarak *Orient* adlı eserinde; “Atatürke yaklaşmış ve görüşmüş olanlar onun bakışının gücünü, söylediklerinin doğruluğunu, kişiliğinden doğan enerjiyi, bilgisinin zenginliğini ve evrende çok az örneği olan bir şahsiyetle karşı karşıya olduğunu hemen anlar” diyerek Atatürk’ün bir

34. *Spectator*, 25 Haziran 1937. s.1181-1182.

35. *Daily Herald*, 5 Mayıs 1936. s.8.

36. Mustafa Yılmaz, *İngiliz Basını ve Atatürk’ün Türkiyesi*, Ankara, 2002. s.110-174.

37. Kenneth Williams, “The Emergence of Turkey”, *Fortnightly Review*, C.191. Mart 1937, s.328-329.

38. *Spectator*, 3 Haziran 1938. 3-1003; *Times*, 9 Ağustos 1938, s.13.

barış mimarı olduğu, yüzyılımızın en büyük devlet adamı olduğu, *hasta adam* yerine genç dinamik Türkiye Cumhuriyetini savunduğunu yazmıştır³⁹.

Fransız kamuoyuna, Türkiye'de 1922-1928 arasında yaşananları Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde gözlemlerine dayanarak görevli olduğu gazetesine (Temps) aktaran Fransız yazar Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu* adlı kitabında Türkiye'de yaşanan değişimin dünyada benzerinin olmadığını ve Müslüman Türk halkının Avrupa uygarlığı ile kaynaştığını ifade etmektedir. Öte yandan yazar bu değişim projesinin İran, Afganistan, Mısır ve diğer doğulular için model olabileceğine işaret etmiştir⁴⁰.

Almanya'dan ilk örnek Karl Klinghardts'ın 1924 yılında yayınlanan, *Ankara-İstanbul Güreşen Güçler* adlı kitabıdır. Yazar kitabında Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimine halkı katması ve halk tipi yönetimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin uzun ve parlak olduğuna işaret etmiştir⁴¹.

Yine Herbert Melzig *Kemal Atatürk Türkiye'nin Çöküşü ve Yükselişi* adlı kitabında Atatürk'ün bilinçli olarak izlediği politikalarda, kendinden emin kişiliğine vurgu yaparak bütün bu yapıları bir *Türk Mucizesi* diye açıklamaktaydı⁴².

Gheorghe Diagos, 1935 yılında yayınlanan *Kemal Atatürk Hayatı ve Eseri* adlı kitabında; "Türkiye'nin uyanışı Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşmiştir" diyen yazar, Atatürk'ün bir asker ve devlet adamı olarak yaptıklarının yanında, inkılapçılığı ve fikir adamı oluşu üzerinde durarak, "Atatürk'ün fikir ve hareketleri Türk milletinin bağımsızlığını, Türk milletinin çağdaşlaşma hareketinin esasını oluşturmuştur demektedir⁴³.

İngiltere'de Atatürk'ün sağlığında yayınlanan kitaplardan örnekler verecek olursak bunlardan ilki J.A Spender'in *The Changing East* adlı kitabıdır. Spender Mustafa Kemal Paşa'yı Doğu, Batı karışımı bir lider olarak tanımlıyordu⁴⁴.

Bir diğer önemli eser J.A. Toynbee ve Kirkwood'un *Turkey* adlı kitaplarından yazarlar Ankara'daki yeni Türk hareketini özellikle 1920'den 1923'e kadar batı medeniyetine Fransız Devriminin gözü ile bakan bir oluşum olarak görüyorlardı⁴⁵.

Count Leon Ostrorog ise *The Angora Reform* adlı eserinde; İslam aleminde şimdiye değin asla gerçekleşmeyen bir devrimi yeni Türkiye'nin liderinin gerçekleştirdiğine

39. Mehlika Aktok Kaşgarlı, "Kurtuluş Savaşında Türk Fransız İlişkileri ve Mustafa Kemal Atatürk'ün en iyi Anlayan ve Tanıyan Fransız Devlet Adamı Edouard Herriot", *Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, s.192-193.

40. Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Ankara, 1983. s.9-10.

41. Ülger, a.g.e., s.203.

42. Ülger, a.g.e., s.227.

43. Nedret Mağmud, "Romanya'da Atatürk", *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslar Arası Kongresi*, s.155. Benzer biçimde Sabin Opreanu, "Atatürk'ün Türkiyesinde" adlı makede ve Petre Ghiat'a "Bozkurt Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Buhranlı Hayatı" adlı eser ve aynı yazarın "Atatürk Monografik Etüdü" adlı çalışmalarda Atatürk'ün bağımsızlık savaşı ve kurduğu yeni Türkiye Cumhuriyetinden övgü ile bahsedilmiş ve Atatürk gibi usta bir harp yöneticisi ve usta bir politikacının tarihte görülmediği yazılmıştır. Bkz. Mağmud, a.g.m., s.168-169.

44. Yılmaz, a.g.e., s.181. Burada verilmeyen 1923-38 arasında İngiltere'de yayınlanan kitaplarda Atatürk ve dönemi için yazılanlarla ilgili olarak Yılmaz'ın kitabına bakılabilir.

45. Yılmaz, a.g.e., s.182.

inandığını yazıyordu. Ostrorog, Türkiye’de İslam’a ilişkin neyin korunduğu şeklindeki bir soruyu ise, yeni bir anlayış veya daha doğrusu, Doğu için yeni bir inanış, anlayış diye cevap veriyordu. Yazar’a göre Türk reformcuları gerçekte kanunları ve yargıyı laikleştirmek istiyorlardı ve bu durum Türkiye’de İslam’ı muhtemelen İngiltere ve Fransa’da hukukun ve yargının laikleşmesinin Hıristiyanlığı yok etmesinden daha fazla yok etmeyecekti ve kökünden söküp atmayacaktı⁴⁶.

Türkiye’de bulunmuş ve Atatürk’le görüşmüş olan Grace Ellison ise *Turkey-To-Day* adlı kitabında, Türkiye’nin yaratıcısı olan Mustafa Kemal Paşa’ya referans vermeden, onu anmadan Türkiye ile ilgili tek satır yazılamayacağına işaret ettikten sonra, Mustafa Kemal Paşa’yı *büyük bir yaratıcı ve usta bir düşünür* olarak tanımlıyordu⁴⁷.

Atatürk’ün sağlığında yazılan bu kitaplar ve diğerlerinde ortak tavır Mustafa Kemal Paşa’nın tartışılmaz liderliği ve halk nazarında sarsılmaz yeri idi. Yani halkına mal olmuş ve onların gözünde ülkenin kurtarıcısı büyük asker ve devlet adamıdır.

Doğulu yazar N.Akmal Ayyubi’nin *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk* adlı (ayrı basım. İstanbul, 1983) eserinde; *“Avrupa’nın hasta adamının geçirdiği ameliyat modern dönem tarihinin en önemli ameliyatlarından biridir, bu ameliyat hastayı mezara götürmekten kurtarmış, toplumsal düzenin her alanını sarıcı değişiklikler biçiminde ortaya çıkan sağlık verici perhizler ile güven yaratmış ve Mustafa Kemal Atatürk’ün becerikli kılavuzluğuyla, Osmanlı İmparatorluğu’nun külleri arasından Türk ulusu yeniden doğmuştur”* diyerek giriş yaptığı makalesinde, Atatürk’ü Asya açısından dinamik bir kişilik olarak tanımlayarak, Atatürk’ün milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkeleri ile Doğu’da reformizmin, modernizmin ve laikliğin tartışılmaz önderi olduğunu ve Atatürk önderliğinde Türkiye’deki başarıların Asyalılar için ulusal ilerleme ve özgürlüğün simgesi olduğunu vurgulamıştı⁴⁸.

Ayyubi Türkiye ve Atatürk dönemine ilişkin yazılarında, Atatürk’ün Asya kıtasında Batı uygarlığı’nın başlıca temsilcilerinden birisi olduğuna işaret ederek; *“eşine az rastlanan bir gerçekçiliği dinamik bir kişilikle birleştirerek, Mustafa Kemal Hint alt kıtasındaki aydınların da hayal gücünü kuvvetlendirmiştir.”* diyordu. Atatürk’ün Hintli aydınları dolaylı veya dolaysız olarak etkilediğini ve özellikle kurduğu modern, Laik Cumhuriyetin bunda etkili olduğunu vurgulamaktadır⁴⁹.

Ayyubi, şüphesiz Atatürk’ün eğitimde, dilde ve diğer alanlarda gerçekleştirdiği devrimlerin örnek alındığını belirterek özellikle doğulular için en önemli olanın kendi ulusal bağımsızlıkları için Atatürk’ü ve onun kişiliğini örnek almalarıdır diyordu. Atatürk’ün Hintli aydınlardan Pandit Zawaharlal Nehru, Mevlana Abdul Kalam Azat ve benzerleri üzerinde etkisi dışında, Mustafa Kemal Paşa adının, bir özgürlük savaşçısı, büyük bir cesaret ve derin bir görüş sahibi bir insan olarak Hindistan’da her evde tanınan bir şahsiyet olduğu belirtiliyordu⁵⁰.

46. Yılmaz, a.g.e., s.185-186.

47. Yılmaz, a.g.e., s.186.

48. N.Akmal Ayyubi, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Ayı Basım İstanbul. 1983. s.559 Ayyubi’nin ayrıca Turkey, Aligarh Urdu Book, 1963; “Hint Kültürü üzerine Müslüman Türk Tesisleri”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c.II, s.3-4, 1959/60; *Kemal Atatürk*, Aligarh, 1981’e bakılabilir.

49. Ayyubi, a.g.e., s.562-563.

50. Ayyubi, a.g.e., s.564-565.

Ayyubi, Modern çağda İslam ülkelerinde, kişiliğinin ve başarılarının gücüyle halklarının hayal güçlerini böylesine ardı sıra sürükleyen, bu kadar yaygın saygı ve hayranlık duyguları uyandıran, Atatürk'ten başka bir politik önder bulunamaz diyordu. Yazar son olarak; *"Mustafa Kemal Atatürk'ün esir verici kılavuzluğunda, Asya ülkelerinin de giderek kendilerini modern ve demokratik ilkelere adayabileceklerini, laik devletler olabileceklerini, hızlı bir ekonomik gelişme sürecine güçlü bir biçimde gidebileceklerini, bütün yurttaşlarına eğitim fırsatı sağlayıp, kadınlara eşit haklar verebileceklerini, kendi kimliklerini ve kültürlerini yok etmeksizin, batı uygarlığı'nın ortaya koyduğu sorunları çözebileceklerini ve gelişmekte olan tüm ülkelerin böylece teknoloji ve kültürün sürekli ilerlediği bir alt yapıyı gerçekleştirebileceklerini beklemek hiç de yanlış olmayacaktır"* diyordu⁵¹.

Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti ile ismi özdeşleşen ve birlikte anılan Atatürk, milli egemenlik ilkesine dayalı yürüttüğü bağımsızlık savaşı ile örnek olmuştur.

Yine Atatürk devraldığı mirasın kötü olmasına karşın yeni Türkiye Cumhuriyetini bir ulus devlet yapmak ve yeniden millet ve devlet inşa etmek adına gerçekleştirdiği radikal devrimler ile dünyada örnek alınan bir model ortaya çıkartmıştır. Türk milletine kazandırılan özgüven ile onun *yeteneksizliğine inandırılarak sömürgeleştirme* sürecine dur denilmiştir⁵².

Mazlum milletlerin geleceğine inanç ve güven duymasında doğulu ulusların ona şüphesiz ilgisi büyüktür. Asya'nın Avrupa'ya karşı kazandığı zaferin komutanı olarak üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlık hareketlerine örnek teşkil etmiştir. Özellikle Hindistan'da bunun etkili olduğunu biliyorum diyen Feroz Ahmad; *"Hindistan'da, Arap dünyasında birçok çocuğa Mustafa Kemal adı verildi."* diyerek İkinci Dünya Savaşı sonrası kazanılan bağımsızlıklarda hep Türkiye'nin model alındığını söylüyordu⁵³.

Diğer yandan Atatürk çağdaşı olan diğer liderlerle karşılaştırılmış ve o dönemin en büyüğü olarak görülmüştür. Atatürk'ü döneminin diğer liderlerinden daha yapıcı ve yaratıcı bulmuşlardır. Askerlikteki başarısı, ülkesini yabancı işgalden kurtarması, yorulmak bilmeden başarı ile değişimi uygulaması ve diplomasi de Türkiye'yi Avrupa'daki saygın bir ülke konumuna getirmesi sayılmıştır.

51. Ayyubi, a.g.e., s.568-569.

52. Orhan Koloğlu, *Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi*, Ankara, s.72-73.

53. Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyet*, İstanbul, 2000, s.45-51 Atatürk'ün Millî Egemenlik, bağımsızlık, modern bir toplum yaratma konularında örnek alınışı ile ilgili geniş bilgi için farklı ülkelerden düşünürlerin görüşlerine Ozankaya'nın eserinde bakılabilir, s.68 vd. Bu konuda Hintli önderleri Atatürk ve onun Türkiye'sinin Hindistan'daki yansımaları için bkz. Koloğlu, s.82 vd.

KAYNAKÇA

- "Atatürk ve Stamboliyski Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine", *Ulusal Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Sofya, 2001.
- Armaoğlu, Fahir, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, (3-6 Ekim 1995 Gazi Mağusa, KKTC), C.1, Ankara, 1998, s.55-89.
- Ayyubi, Akmal, Turkey, Aligarh Urdu Book, 1963; "Hint Kültürü Üzerine Müslüman Türk Tesisleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c.II, s.3-4, 1959/60.
- Ayyubi, N.Akmal, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Ayı Basım İstanbul, 1983.
- Çelebi, Mevlüt, *Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara, 1999.
- Daily Herald*, 5 Mayıs 1936.
- Gentijon, Paul, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Ankara, 1983.
- Grammont Jeun-Louis Bacgue, "Türkiye Cumhuriyeti İlk Döneminde İmaj ve İmaj Tanıtması: La Turguie Kemaliste Dergisi Hakkında", *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan) C.1. Ankara 1999, s.197-203.
- Huda, Mohammad Nurul, "Atatürk's Influence In the Independence Struggles of Subcontinent and Its Later Effects in Bangladesh" *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan) C.1. Ankara 1999, s.381-392.
- Jumaily, Qasim kh., "Libyan Intelligentsia and the Kemalist Movement", *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan) C.1. Ankara 1999, s.335-342.
- Kaşgarlı, Mehlika Aktok, "Kurtuluş Savaşında Türk Fransız İlişkileri ve Mustafa Kemal Atatürk'ü en iyi Anlayan ve Tanıyan Fransız Devlet Adamı Edouard Herriot", *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan) C.1. Ankara 1999, s.191-195.
- Koloğlu, Orhan, *Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi*, Ankara, t.y.
- Köstüklü, Nuri, "Türk Arşiv Belgeleri Işığında Atatürk Dönemi Türk İtalyan ilişkilerine Dair Bazı Düşünceler", *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan) C.1. Ankara 1999, s.289-304.
- Mağmud, Nedret, "Romanya'da Atatürk", *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Kongresi*, (3-6 Ekim 1995 Gazi Mağusa, KKTC), c.1, Ankara, 1998, s.165-173.
- Manchester Guardian*, 23 Nisan 1935.
- Manchester Guardian*, 7 Aralık 1925.
- Oğuz, Hayati, "Atatürk, Balkanlar ve Kuzey Afrika", *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi*, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan) C.1. Ankara 1999, s.321-324.
- Ozankaya, Özer, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyet*, İstanbul, 2000.
- Quelqvejay, Chantal Lemercier, "Atatürk Dönemi Türk Fransa Münasebetleri 1921-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, (3-6 Ekim 1995 Gazi Mağusa, KKTC), c.1, Ankara, 1998, s.91-97.
- Qureşhi, M.Naem,, "Images of Atatürk and Turkey in Urdu Literature" *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, (3-6 Ekim 1995 Gazi Mağusa, KKTC), c.1. Ankara, 1998, s.257-281.
- Sonyel, Salahi Ramadan, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün Evrenselliği" *Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu* (3-6 Ekim 1995 Gazi Mağusa, KKTC), C.1, Ankara, 1998, s.35-53.

Spectator, 25 Haziran 1937.

Spectator, 3 Haziran 1938.

Şimşir, Bilal N., *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, C.1. Ankara, 1993.

Times, 5 Eylül 1923.

Times, 7 Nisan 1927 s.17; 28 Nisan 1928.

Times, 9 Ağustos 1938.

Times, 9 Mayıs 1930.

Toynbee, A.J., "Angora and the British Empire in the East", *Contemporary Review*, C.123, Haziran 1923.

Türkmen, Zekeriya, "Atatürkçü Düşünce Sisteminin Kafkasya, Türkistan ve Güneydoğu Asya'daki ulusların bağımsızlık mücadelesine yansımaları ve Günümüzdeki Etkileri" *Atatürk Araştırma Merkezi 4.Uluslararası Kongresi*, (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan) C.1. Ankara, 1999, s.305-320.

Ulugay, Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974.

Ülger, S.Eriş, *Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti 1910-1944*, Ankara, 1995.

Williams, Kenneth, "The Emergence of Turkey", *Fortnightly Review*, C.191. Mart 1937.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransa İlişkileri, 1919-1922*, Ankara, 1999.

Yavuz, Ünsal, "Fransa Resmi Belgelerinde Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının (1919-1922)", *XI Türk Tarih Kongresi* 5-9 Eylül 1990. C.VI.

Yılmaz, Mustafa, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi*, Ankara, 2002.